

ภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์ Leadership of the Bodhisattva

รศ.ดร.สุวิญญ์ รักสัตย์

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

พระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญบารมีในแต่ละภพชาตินั้นสื่อให้เห็นถึงภาวะผู้นำที่ท่านแสดงออก ภาวะผู้นำอาศัยการเสริมสร้างปฏิบัติให้เกิดขึ้น ดังเช่น พระโพธิสัตว์ทั้ง 10 พระองค์ที่เสวยชาติเพื่อบำเพ็ญบารมีแต่ละบารมี ได้แก่ พระเทมีย์ บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี เพราะต้องการจะออกบวชจึงได้แสดงเป็นคนพิการ ถึง 16 ปี พระมหาชนก บำเพ็ญวิริยะบารมี เพราะต้องทนว่ายน้ำเป็นเวลา 7 วัน และมีความพยายามจะออกบวชด้วย พระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี เพราะไม่โกรธต่อผู้ที่ทำร้ายตนจนถึงตาย พระเนมิตราชา บำเพ็ญอุชิฐานบารมี เพราะเห็นว่าการทำความดี ละเว้นความชั่ว และพรหมจรรย์เป็นธรรมสูงสุดจึงได้อุชิฐานทำความดีด้วยตนเอง พระมโหสถ บำเพ็ญปัญญาบารมี เพราะได้ใช้ปัญญาช่วยเหลือบ้านเมือง ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาและใช้ปัญญารักษาตนไว้ พระภริทัต บำเพ็ญศีลบารมี เพราะเห็นคุณค่าของศีลมีอันสงส่าไปเกิดในเทวโลกได้จึงรักษาศีลยิ่งชีวิต พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี เพราะไม่ยอมทำร้ายใครๆ แม้ตนเองจะถูกเผาทั้งเป็นก็ตาม พระนารทพรหม บำเพ็ญอุเบกขาบารมี เพราะได้มาช่วยเหลือพระราชอาชญาผู้เป็นมิชฌาภิบาลให้เป็นสัมมาทิฐิให้รู้ว่าบุญบาปมีจริง ผลบุญบาปมีจริง พระวิรุณบัณฑิต บำเพ็ญสัจจบารมี เพราะให้สัจจะ

ไว้อย่างไรก็ต้องทำอย่างนั้น เมื่อพระราชามอบให้ผู้อื่นก็ต้องไป และพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี เพราะให้สิ่งที่ได้ยากคือ สิ่งมีค่าสำหรับบ้านเมืองคือช้างปัจจัยนาคร และสิ่งมีค่าของตนคือบุตรธิดาและภรรยา ภาวะผู้นำดังที่กล่าวไว้นั้นเป็นตัวอย่างให้ผู้ดำเนินตามได้และส่งผลที่มีคุณค่าทั้งสิ้น

1. ความเบื้องต้น

ผู้นำมีความเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ตลอดมา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม โดยสรุปแล้วมนุษย์ในสังคมมีอยู่ 2 จำพวกคือผู้นำและผู้ตาม ทั้งนี้ในบางครั้งคนๆ หนึ่งเป็นผู้ตามในบทบาทหนึ่ง แต่กลับเป็นผู้นำในอีกบทบาทหนึ่ง มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีวิถีชีวิตสลับซับซ้อนทั้งนี้เป็นไปตามอำนาจแห่งบุญ บารมี วิชา สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุกคนไม่เหมือนกัน ซึ่งแต่ละคนจะมีไม่เหมือนกัน อันเกิดจากกรรมที่เป็นเหตุปัจจัยแบ่งแยกมนุษย์ การมีผู้นำและผู้ตามนี้ไม่เพียงเฉพาะที่มีในมนุษย์เท่านั้น แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็จะมีเช่นกัน

ความจำเป็นในการมีผู้นำเพราะต้องรับผิดชอบต่อบุคคลที่อยู่รวมกัน ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ หรือแม้แต่ในโลก ปัจจุบันมีบริษัท องค์กร สถาบันต่างๆ ด้วยทั้งหมดนี้ก็เพื่อให้ทุกหน่วยของสังคมมีทิศทาง

ที่พึงประสงค์ร่วมกันในการดำเนินชีวิตที่อยู่รอดปลอดภัย และมีความสุข

จากความจำเริญดังกล่าวโลกจึงมีศาสตร์ในการปกครอง ศาสตร์การเมือง ศาสตร์ทางสังคม ทางวัฒนธรรม เพื่อให้ผู้นำทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ผู้ตามก็ต้องรู้จักเลือกผู้นำที่เหมาะสม เมื่อใดก็ตามที่สังคมได้ผู้นำที่สร้างความเดือดร้อน เมื่อนั้นสังคมนั้นย่อมมีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อนไปตราบนานเท่าที่ชีวิตของผู้นำคนนั้นมี แต่หากเมื่อใดที่สังคมได้ผู้นำที่มีคุณธรรม ความดี เมื่อนั้นสังคมก็มีแต่ความสงบเย็น มีความสุข ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนจะต้องหันมาสนใจผู้นำให้กระจ่าง มองให้เห็นถึงภาวะผู้นำของบุคคลผู้นั้นให้เป็น

เจ้าแนวคิดทฤษฎีผู้นำในโลกปัจจุบันมักเดินตามผู้นำในยุโรปและอเมริกาเป็นหลัก แม้กระทั่งโลกตะวันออกก็ไปศึกษานำแนวคิด ทฤษฎีของผู้นำและภาวะผู้นำตะวันตกมาเป็นแนวทางในการสร้างผู้นำขึ้นในสังคมของตน โดยมากไม่ได้มองถึงรากเหง้าภูมิหลังของแนวคิดทฤษฎีนั้น แต่มักมองไปที่ความเจริญที่เกิดขึ้นในประเทศเหล่านั้น ก็เข้าใจว่าผู้นำและภาวะผู้นำของยุโรปและอเมริกานั้นเป็นเรื่องที่น่านำมาเป็นแนวทางสร้างผู้นำของตน

ในสังคมปัจจุบันมีปัญหามากมาย เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด การฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือการคอร์รัปชัน ปัญหาความยากจน ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดเรื่องการเมือง การศาสนา เป็นต้น เมื่อมองเข้าไปลึกๆ ก็จะพบสาเหตุของปัญหาเหล่านั้นล้วนมาจากภาวะผู้นำทั้งสิ้น การแก้ปัญหาที่เป็นอยู่นั้น ต่างโยนความรับผิดชอบไปให้กับผู้อื่นและองค์กรอื่น โทษสถาบันปกครองบ้างสถาบันครอบครัวบ้าง สถาบันการศึกษาบ้าง สถาบันศาสนาบ้าง โทษสังคมสิ่งแวดล้อมบ้าง แต่น้อยคนที่จะมองไปที่ความสมบูรณ์

ของผู้นำและภาวะผู้นำ ถ้าหากผู้นำในแต่ละส่วนนั้นมีภาวะผู้นำ มีความรับผิดชอบอย่างจริงจัง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็ย่อมทุเลาเบาบางลงได้แน่นอน

กล่าวสำหรับประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีความสมบูรณ์ในเรื่องของปัจจัย 4 จนกล่าวกันว่า “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว มีเป็ดมีไก่ในเล้า มีหมูวัวควายในคอก พริก ผัก หนากน้อยใหญ่ในสวน ในป่าหากินได้ง่ายไม่อดอยาก” “ใต้ดินมีแร่ธาตุ ถ่านหินบนดินมีพืชผัก สังคมมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์” จนโลกให้สมญานามประเทศไทยว่า “สยามเมืองยิ้ม Smiling Land” แต่ปัจจุบันนี้ความสมบูรณ์พูนสุขในประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กำลังถูกลบไปจากสารระบบ และมอบสมญานามใหม่ว่า “อย่าทำอย่างไทย Don’t act as Thais” ปัญหาข้างต้นเกือบทั้งหมดรวมเร้าอยู่ในประเทศไทย เหมือนประเทศที่มีโรคหลายโรคเข้าขั้นโคม่า ทั้งหมดนี้เนื่องจากขาดภาวะผู้นำในสังคมและประเทศที่จะบริหารจัดการทรัพยากรเหล่านี้ให้ยั่งยืนและสร้างภาวะดีงเครียดขึ้นในประชาชนของประเทศนี้ ทำอย่างไรจึงจะกลับมาสู่ความเป็นไทยที่ถูกที่ถูกทางอีกครั้ง

นับเป็นความโชคดีของประเทศที่ยังมีพระพุทธศาสนา มีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นองค์ศาสนูปถัมภกเป็นเหมือนแสงสว่างที่ปลายอุโมงค์ให้เดินไปเบื้องหน้า เป็นเครื่องนำทางชีวิต พระพุทธเจ้าทางแสดงความเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำอย่างสมบูรณ์ทั้งในปัจจุบันชาติและอดีตชาติ ภาวะผู้นำของพระองค์นำไปสู่การก้าวข้ามพ้นความยากลำบากและความทุกข์ ศาสตร์ว่าด้วยภาวะผู้นำ (Leadership Science) ศึกษาได้จากชีวประวัติของพระพุทธเจ้านี้ได้และมีความสมบูรณ์ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลางและในที่สุดเพื่อนำมาสร้างเป็นแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำในชาติต่อไป

2. ผู้นำและภาวะผู้นำ

ผู้นำ (Leader) ภาษาไทยแปลว่า “หัวหน้า” หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่แทนผู้อื่นที่เป็นผู้ตาม เป็นบุคคลในกลุ่มซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ควบคุมหรือประสานงานกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการกิจกิจของกลุ่ม เป็นผู้ที่ถูกเลือกหรือได้รับการแต่งตั้งให้นำกลุ่มและมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มเพื่อการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและเพื่อทำหน้าที่หัวหน้าของกลุ่ม เป็นผู้ที่แสดงบทบาทเป็นหัวหน้า โดยได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มและได้รับมอบหมายซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่มสามารถที่จะจูงใจชักนำ หรือชี้ให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจต่างๆ ของกลุ่มให้สำเร็จในการทำหน้าที่ผู้นำนั้น

ภาวะผู้นำ (Leadership) คือ ภาวะที่แฝงอยู่ในตัวผู้นำซึ่งเป็นศิลปะในการใช้ความรู้ ความสามารถใช้สติปัญญาในการปฏิบัติงานหรือร่วมกิจกรรมของกลุ่มที่ยกให้ผู้นำได้แสดงออกซึ่งอาจมาจากความเคารพนับถือในตัวผู้นำ หรือเป็นเพราะอำนาจและอิทธิพลรวมทั้งกฎเกณฑ์กติกาเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ การมีภาวะผู้นำนั้นจึงมีภาวะแห่งการกล้าตัดสินใจและกล้าที่จะยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น

ภาวะผู้นำจึงเป็นภาวะที่ต้องการกระทำเพื่อผู้อื่นและสังคม โดยแสดงพฤติกรรมออกมาโดยอัตโนมัติ การรู้จักตัดสินใจที่ดี การเข้าไปรับผิดชอบทำในสิ่งที่ผู้อื่นไม่สามารถทำได้ก็ล้วนอยู่ในตัวของผู้นำทั้งสิ้น ภาวะผู้นำเริ่มจากเป็นผู้นำตนเองเป็นต้นไปจากนั้นก็เป็นผู้ตามในครอบครัว ผู้นำในสังคมประเทศชาติและผู้นำในระดับภูมิภาคของโลกตามลำดับ พระพุทธศาสนายอมรับภาวะผู้นำในสังคมตั้งแต่ภาวะผู้นำของกษัตริย์ในแง่ที่เป็นเทพเจ้าโดยสมมติ

คือ โดยการยอมรับของประชาชน เรียกว่า สมมติเทพ โดยการยอมรับของมนุษย์โลก แต่ภาวะผู้นำที่แสดงออกจากกษัตริย์นั้นต้องประกอบด้วยธรรมซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้ปกครองเป็นหลัก แต่กระนั้นก็ยังให้ความสำคัญต่อลักษณะของแนวการใช้ภาวะผู้นำบุคลิกของผู้นำ พฤติกรรมของผู้นำที่แสดงออกผ่านภาวะผู้นำ การใช้ภาวะผู้นำนั้นมีทั้งที่มีประสิทธิภาพและไม่มีประสิทธิภาพด้วย

ภาวะผู้นำย่อมมาพร้อมกับอำนาจและหน้าที่อำนาจเป็นเหมือนอาวุธที่สามารถนำไปใช้ได้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ถ้าใช้ในฝ่ายดีทำให้เกิดคุณประโยชน์ต่อสังคม แต่ถ้านำไปใช้ในฝ่ายชั่วก็ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่สังคม บทบาทและหน้าที่ของผู้นำจึงเป็นเรื่องที่ไปด้วยกัน ผู้นำย่อมมีบทบาทในการนำหรือริเริ่มกิจกรรมที่ตกลงกันในขณะเดียวกันก็มีหน้าที่กำหนดไว้ว่า ผู้นำทำในส่วนไหน ผู้ตามทำส่วนไหน ดังนั้น ผู้นำที่ได้รับการยกย่องคือ ผู้นำที่สามารถดึงศักยภาพของผู้ตามออกมาปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม เพราะในการปฏิบัติงานนั้นผู้นำจะพิจารณาเห็นบทบาทและหน้าที่ที่ต้องตัดสินใจกระทำ แต่โดยหลักการแล้วผู้นำย่อมวางแผนจัดบุคคลปฏิบัติงานไว้ก่อนแล้วและคอยทำหน้าที่ดูแลให้ทุกส่วนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้น

3. พระโพธิสัตว์

โพธิสัตว์ หมายถึง ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในอรรถกถาวิปัสสิสูตรได้ให้ความหมายของคำว่า โพธิสัตว์ ไว้ว่า สัตว์ผู้ตรัสรู้ เพราะเป็นผู้จะเบิกบาน บำเพ็ญพระบารมี แล้วจักเบิกบาน โดยหาอันตรายมิได้อย่างแน่นอน เพราะได้คำพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เปรียบเสมือนดอกปทุมที่โผล่ขึ้นจากน้ำดังแล้วจักบานโดยสัมผัสแสงอาทิตย์อย่างแน่นอน และให้ความหมายว่า สัตว์ผู้

ยังติดอยู่ในโพธิญาณ นอกจากนั้นพระโพธิสัตว์ ยังมีความหมายที่ให้ไว้นัยอื่นอีกว่า ผู้ที่มีกรุณาเป็นเบื้องต้น

พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีแบ่งออกตามลักษณะได้ 3 ประเภท คือ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีโดยมีปัญญานำหน้า เรียกว่า ปัญญาธิโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีโดยมีศรัทธานำหน้า เรียกว่า ศัทธาธิโพธิสัตว์ และ พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีโดยมีความเพียรนำหน้า เรียกว่า วิริยาธิโพธิสัตว์ และแบ่งออกตามระยะเวลาที่กำลังบำเพ็ญบารมีด้วย เรียกว่า อนิยตโพธิสัตว์และนิยตโพธิสัตว์ กล่าวคือ กำหนดเอาสถานะความแน่นอนเมื่อได้รับการพยากรณ์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว และสถานะที่ยังไม่แน่นอนเพราะยังมิได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งมาก่อน ในการแบ่งตามระยะเวลา ในอรรถกถาแห่งอุปทานยังแบ่งเป็นทุเรนิทาน คือ เมื่อยังเป็นสุเมธดาบสได้พบกับพระที่ปึงกรพุทธเจ้า ตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตสวรรค์ จนถึงวันตรัสรู้ชื่อว่าวิทูเรนิทาน และตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้จนถึงขั้นธปริญพพาน ชื่อว่า สันติเกนิทาน

4. บารมีธรรมของพระโพธิสัตว์

บารมีธรรมหรือการกถกรรมเป็นเส้นทางในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ มี 10 ประการ ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี โดยแต่ละบารมีก็ต้องบำเพ็ญยิ่งๆ ขึ้นไปตามลำดับ ได้แก่

1.บารมี (ระดับสามัญ) เช่น ทานบารมี การให้ทาน ได้แก่ การให้ทรัพย์สินเงินทอง วัตถุสิ่งของ สมบัตินอกกายที่ตนจะสามารถให้ได้ เป็นการให้ทานตามปกติธรรมดา

1.อุปบารมี (ระดับรอง) เช่น ทานอุปบารมี

เป็นการให้ทานที่ยิ่งไปกว่านั้น ได้แก่ การสละอวัยวะเป็นทาน เช่น สละดวงตาให้เป็นทาน เป็นต้น

2.ปรมัตถบารมี (ระดับสูงสุด) เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิตเพื่อพิทักษ์ธรรม หรือเพื่อประโยชน์สุขของชนส่วนรวม

ทั้งหมดนี้เป็นบารมีธรรมที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะต้องอบรมบ่มให้พุทธภูมิถึงความแกร่งรอบ และเป็นบารมีธรรมนำบุคคลข้ามสู่ฝั่ง คือ พระนิพพาน

5. ภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์

บทบาทและลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่แสดงภาวะผู้นำนั้นพบได้ในชาดกซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในวงศ์คัสตฤศาสน์ หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์อรรถกถาชาดกแสดงไว้มีจำนวนทั้งสิ้น 547 ชาดก แต่เรานิยมเรียกว่า พระเจ้า 500 ชาติ สำหรับชาดกที่เป็นที่รู้จักกันดี ก็คือ มหานิบาตชาดก 10 ชาติ สุดท้าย พระโพธิสัตว์แต่ละชาดกนั้นแสดงให้เห็นถึงภาวะผู้นำตามบารมีธรรมที่พระองค์ทรงบำเพ็ญการมีจิตเมตตากรุณาต่อผู้อื่นเป็นเบื้องต้นเป็นคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ นอกจากนั้นพระโพธิสัตว์ยังมีอุบายวิธีที่จะแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาของพระองค์อยู่เสมอ บางครั้งในการแสดงภาวะผู้นำของพระองค์นั้นจะรู้สึกขัดความรู้สึกของชาวโลกบ้าง แต่ก็ไม่ใช่ประเด็นที่จะนำมาบั่นทอนกำลังใจที่จะทำความดีของตน เพราะถ้าศึกษาให้มากก็จะเข้าใจภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำที่พระองค์แสดงนั้นมี 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะหนึ่งเป็นภาวะผู้นำที่แสดงให้เห็นถึงความหนักแน่นมั่นคงในธรรม ที่จะไม่ยินยอมสูญเสียธรรมไปไม่ว่าจะต้องได้รับความเดือดร้อนอย่างไรก็ตาม อีกลักษณะหนึ่งเป็นภาวะผู้นำที่พระองค์ได้ช่วยเหลือแก้ไขความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นให้สงบเรียบร้อยลง จะเห็นได้ว่า อรรถกถาชาดกแต่ละเรื่อง

นั้นในที่สุดแล้วก็จะพบว่า ผลแห่งการมีภาวะผู้นำ ทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าวนำมาซึ่งความสงบสุขให้กับ สังคม ภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์จึงสื่อแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของตนเองโดยใช้สังคมเป็น บทบาทและหน้าที่ให้ได้บำเพ็ญเพียรบารมีเท่านั้น ไม่ได้มีความมุ่งหมายที่จะแสดงถึงความเก่ง ความฉลาด หรือแสดงถึงความเป็นผู้นำของตนตามความต้องการ ของผู้อื่น แต่เป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อผลที่สูงยิ่งขึ้น ได้แก่พระสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งสามารถนำมาเป็น แนวทางในการนำไปปฏิบัติของผู้นำทั้งหลายได้

1. ภาวะผู้นำของพระเทมียโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำของพระเทมียกุมารนั้นแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก เป็นช่วงของการแสดงความตั้งใจที่จะออกบวช บำเพ็ญเนกขัมมบารมีอย่างไม่มี ความเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะถูกทดสอบอย่างไรก็ไม่เปลี่ยน ความตั้งใจ เนื่องจากเห็นโทษของการดำรงอยู่ใน ราชสมบัติ ส่วนช่วงที่ 2 นั้น เป็นภาวะผู้นำที่แสดง ให้เห็นถึงการชักนำให้พระประยูรญาติและพสกนิกร ทั้งหลายเห็นคุณค่าของการบวชบำเพ็ญเพียร

2. ภาวะผู้นำของพระมหาชนก

พระมหาชนกโพธิสัตว์นั้นแสดงออกถึงภาวะ ผู้นำอยู่หลายตอน ทั้งที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาด้วย ตนเองและการแก้ปัญหาให้กับบ้านเมือง ภาวะผู้นำ ในตอนนั้นก็คือ การไม่ย่อท้อต่อชะตาชีวิต ได้พยายาม ขวนขวายศึกษาเล่าเรียนหาวิชาความรู้เพื่อที่จะได้ไป กอบกู้บ้านเมืองกลับคืน เมื่อถึงคราววิบัติเรื้อรัง ก็ พยายามวุ่นวายอยู่ถึง 7 วันจนกระทั่งรอดพ้นจาก ภัยอันตราย นอกจากนั้นพระองค์ได้มีความตั้งใจแน่ว แน่ที่จะออกบวช ละทิ้งทรัพย์สมบัติและพระมเหสี เมื่อครั้งที่เห็นพระราชาก็ได้บำเพ็ญถวายทานมิขาด มีปัญญาปกครองบ้านเมืองจนสงบสุข

3. ภาวะผู้นำของพระสุวรรณสามโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์สุวรรณสามได้แสดงภาวะผู้นำใน

การชี้แจงให้กษัตริย์เห็นว่าตนนั้นไม่ได้เป็นพิษเป็น ภัย แม้แต่ถูกกบิลยักษ์ราชายังก็ไม่ได้โกรธเคือง แต่ กลับมีเมตตาขอให้พระราชालิขณ์มารดาบิดาตน ให้ด้วย ผู้นำจะต้องไม่โกรธง่ายและต้องมีสติ รู้จัก อดภัย แสดงภาวะผู้นำในความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ จนเป็นเหตุให้ผู้อื่นซาบซึ้งในความกตัญญูและความ เมตตาด้วยการดูแลพ่อแม่และการไม่ถือโทษโกรธ เคืองใครๆ

4. ภาวะผู้นำของพระเนมิราชโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำของพระเนมิราชโพธิสัตว์ได้แสดง ให้เห็นถึงความตั้งใจ มุ่งมั่น อธิษฐานจิตในทางบุญ เป็นผู้มีใจใฝ่ทางบุญ และต้องการทำบุญให้ยิ่งๆ ขึ้น ไป ได้นำประชาชนทำคุณงามความดีตลอดชีวิตโปรด ให้สร้างโรงงาน ริมประตูเมือง 4 แห่งทรงรักษาศีล และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้งมั่นอยู่ใน ศีลในธรรมบ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุข ในที่สุดก็ทรง ออกบวช เพราะทราบว่าการทำบุญประเภทไหนมี อานิสงส์สูงสุด

5. ภาวะผู้นำของพระมโหสถบัณฑิตโพธิสัตว์

พระมโหสถบัณฑิตโพธิสัตว์ได้แสดงภาวะผู้นำ ไว้หลายลักษณะมาก เพราะเป็นชาติที่ทรงบำเพ็ญ ปัญญาบารมี ทรงใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งปัญหาที่เกิดกับตนเองและปัญหาที่เกิดกับ บ้านเมือง พระมโหสถโพธิสัตว์ใช้ภาวะผู้นำในการ บริหารราชการและบริหารชีวิต ผู้มีปัญญอันล้ำลึกนั้น ย่อมให้คุณให้แก่บุคคล ยิ่งกว่ามีทรัพย์นับแสน แม้มี ปัญญาดังปราชญ์ แต่ถ้าเป็นผู้รู้จักคิดให้รอบคอบ ก่อน ก็ย่อมเป็นผู้มีปัญญาและประพฤติดชอบแล้ว ใน บางครั้งชีวิตก็ต้องมีความอดทน ไม่ทำอะไรรู้อวามเมื่อ มีปัญหาอุปสรรคเข้าบิคับชีวิต

6. ภาวะผู้นำของพระภริทัตโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำของพระภริทัตโพธิสัตว์เด่นในด้านศีล บารมี พยายามชี้แจงให้ที่ประชุมเห็นถึงความถูกต้อง

ควรไม่ควร เป็นผู้ที่รักษาศีลธรรมยิ่งกว่าชีวิต แม้นตนจะมีฤทธิ์เดชมาก แต่ก็ไม่ยอมเสียศีล ดังที่ถูกหมองูนำไปแสดง กลั่นแกล้งนานาประการ ก็อดทนไม่ทำร้ายเขา พยายามใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์

7. ภาวะผู้นำของพระจันทกุมารโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำของพระจันทกุมารโพธิสัตว์แสดงไว้หลายเหตุการณ์ โดยเฉพาะการมีภาวะผู้นำในความยุติธรรมในการตัดสินคดีความและเป็นผู้มีความอดทนต่อเหตุการณ์ที่บีบคั้นโดยไม่กระทำอะไรด้วยลูกแก้วอำนาจของความชั่ว พระจันทกุมารโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญขันติบารมีดังที่ถูกกัณหาโลดตีหัวหน้าศาลกลั่นแกล้งทำร้าย ใส่ความจนถูกขุขายให้ตาย พยายามชี้แจงให้พระราชบิดาทราบแล้ว แต่ก็ไม่ได้ผล สุดท้ายก็ต้องร่อนถึงพระอินทร์มาช่วยเหลือ

8. ภาวะผู้นำของพระนารทพรหมโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำของพระนารทพรหมโพธิสัตว์ พระองค์เป็นพรหมมาช่วยแนะนำความเห็นที่ถูกต้องกับพระราชชาติที่ถูกชักนำไปทำในทางที่ผิด โดยแสดงให้เห็นโทษของความชั่วที่จะได้รับ ในชาตินี้พระนารทพรหมโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ บารมีเกี่ยวกับการให้ความรู้ความเข้าใจในสัมมาทิฐิแก่พระเจ้าองค์ตราช เพราะพระองค์เสด็จไปหาชีเปลือย ชื่อคุณาชีวก และได้ฟังคำแนะนำเรื่องอุจเจตทิฐิจึงเห็นด้วย ดังนั้น พระนารทพรหมโพธิสัตว์จึงได้มาช่วย โดยยกตัวอย่างตนเองที่บำเพ็ญคุณธรรม 4 ประการ ในชาติ ก่อนคือ สัจจะ ธรรมะ ทมะ และจาคะ จึงมีฤทธิ์เดช ไปไหนได้ตามใจปรารถนาและเกิดเป็นพรหมอยู่ขณะนี้

9. ภาวะผู้นำของพระวิรูปบัณฑิตโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำในพระชาตินี้ พระวิรูปบัณฑิตโพธิสัตว์ได้รักษาสัจเป็นลักษณะเด่นของบำเพ็ญทางด้านสัจจบารมี ภาวะผู้นำในที่นี้คือ การใช้ปัญญาแก้ไขสถานการณ์ วางแผนไว้ก่อน ผูกมิตรไว้ก่อน ไม่

หวาดกลัว ไม่โสกเศร้า และรักษาสัจจะวาจาไว้ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็สร้างแต่คุณประโยชน์ให้กับที่นั้น กล่าวสอนธรรมเพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากการอยู่กับผู้มีอำนาจที่สำคัญได้แสดงธรรมให้ผู้อื่นได้ฟังในหลักการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม หลักการหลักมิตร หลักหน้าที่ของกันและกัน ให้ยึดมั่นในคุณความดีไว้อย่าเสื่อมคลายทุกอย่างจะดีเอง

10. ภาวะผู้นำของพระเวสสันดรโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำของพระเวสสันดรโพธิสัตว์นั้นมีอยู่จำนวนมาก ซึ่งพิจารณาตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชีวิตของพระเวสสันดร ในเรื่องนี้พระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานบารมี แต่ยังมีภาวะผู้นำทางด้านอื่นๆ อีก เช่น ความตั้งใจแน่วแน่ในอุดมการณ์ที่ยิ่งใหญ่เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น แม้ว่าจะทุกข์ยากลำบากก็ไม่ย่อท้อ บารมีที่บำเพ็ญยอมประจักษ์ต่อผู้ที่ได้ยิน ได้เห็น เป็นเรื่องที่มีใช้กระทำได้ง่ายสำหรับบุคคลทั่วไป เพราะพระองค์ถวายทานในของรักของบ้านเมืองและของตน การที่พระองค์รู้จักแก้ไขสถานการณ์ไม่ให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์โดยใช้ความทุกข์น้อยมาแทนความทุกข์ใหญ่ก็แสดงถึงภาวะผู้นำที่ไม่ใช้ทำได้โดยง่าย แต่ทั้งหมดนั้นก็อยู่ภายใต้ปัญญาที่คาดการณ์ไว้แล้ว

6. แนวทางเสริมสร้างภาวะผู้นำตามแนวพระโพธิสัตว์

ภาวะผู้นำเป็นศาสตร์ที่สามารถสร้างเป็นแบบแผนและแนวทางปฏิบัติได้ เนื่องจากแนวทางนี้พระโพธิสัตว์ทั้งหลายดำเนินมาแล้วจนมีพระพุทธเจ้าเป็นพยานบุคคลให้ได้มั่นใจ ทุกพระองค์ล้วนดำเนินตามแบบแผนนี้ทั้งนั้น

1. สร้างวุฒิภาวะ มีวิจารณ์ญาณ

ภาวะผู้นำที่พระโพธิสัตว์ได้หล่อหลอมสร้างขึ้นภายในตน ก็คือ การได้เรียนรู้ถึงคุณค่าของคุณงาม

ความดี วุฒิภาวะเป็นวิจารณญาณ ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงรากฐานแห่งคุณธรรมของมนุษยชาติและของสรรพสิ่ง เมื่อเข้าใจรากฐานแห่งคุณงามความดีที่มีในธรรมชาติของสรรพสัตว์และสรรพสิ่งย่อมกลายเป็นพันธกรรมทางธรรมที่งอกงามขึ้นมา ด้วยเหตุนี้ วุฒิภาวะจึงเป็นรากเหง้าของภาวะผู้นำ ดังเช่น สุเมธดาบสผู้ได้พบกับพระที่ปึงกรพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใสในพุทธานุภาพของพระองค์จึงได้ทำความดีถวายเป็นพุทธบูชาแล้วตั้งความปรารถนาเพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้าบ้าง แรغبันดาลให้กับสุเมธดาบส คือ วิจารณญาณเห็นแบบอย่างของผู้ที่มีความสมบูรณ์พร้อมด้วยพุทธคุณทั้ง 9 ประการ

2. ทำตามพุทธการกรรม

ศึกษาถึงเส้นทางในการเสริมสร้างภาวะผู้นำเพื่อไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า บารมี มี 10 ประการ ต้องเดินตามแนวทางนี้เท่านั้นจึงจะประสบผลสำเร็จ เรียงตามความสำคัญก่อนหลัง

1) ปัญญาบารมี การเสริมสร้างภาวะผู้นำเบื้องต้นต้องมีปัญญา มีวิสัยทัศน์มองสภาพเหตุการณ์ได้ตลอดสาย เรียกว่า จักขุมา คือสายตากว้างไกลเข้าใจในปัญหาทั้ง 3 คือ รอบรู้ในชั่วติบาป บุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ คือ มีปัญญาใน 3 ระดับ คือ

(1) สขาติกปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดมาพร้อมกับตน กล่าวคือมีมันสมองดี มีความจำดี มีสุขภาพทางสมองดี และรักษาสมองของตนด้วยการทานสิ่งที่มีประโยชน์ต่อสมองและสุขภาพ

(2) วิจารณปัญญา (วิปัสสนาปัญญา) คือ การรู้จักตรวจสอบ คิดวิเคราะห์ มีโยนิโสมนสิการคือคิดพิจารณาด้วยอุบายอันแยบคาย

(3) ปรีชาญาณปัญญา คือ การรู้จักใช้ปัญญาในการทำงาน โดยยึดตามสัปปริสธรรม 7 ประการ ได้แก่ ฐิ เหตุ ผล ตน ประมาณ กาล ชุมชน และบุคคล

2. อธิษฐานบารมี คือ เมื่อเห็นว่าอะไรเป็นอะไรแล้วจึงดำเนินการอย่างเต็มที่ไม่มีใคร และเปลี่ยนแปลงกลับไปมา มุ่งมั่น ตั้งใจที่จะทำตามเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า ความตั้งใจเป็นคุณสมบัติของผู้นำ พระโพธิสัตว์ทั้ง 10 ชาตินั้นมีความตั้งใจที่จะรักษาไว้ซึ่งบารมีธรรมที่ตนสั่งสมไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เป็นเหมือนการตระหนักรู้ถึงหน้าที่ในธรรมอย่างเคร่งครัด

3. วิริยบารมี คือ มีความพากเพียรพยายามในการทำภาระหน้าที่ของตนอย่างไม่ย่อท้อ กล้าหาญที่จะทำไปอย่างไม่ลดละ คุณค่าของภาวะผู้นำจึงส่งผลออกมาจากความอดสาหัส บากบั่น ขยัน จนกล่าวจะสำเร็จตามเป้าหมาย

4. ขันติบารมี คือ มีความอดทนเป็นพื้นฐานของบำเพ็ญบารมีธรรม เนื่องจากในแต่ละชาตินั้นมีเรื่องต้องอาศัยความอดทนเป็นคุณธรรมทั้งนั้น ไม่ว่าจะทำอะไรต้องอดทนทั้งในแง่ของความยาก และในแง่ของเวลา ภาวะผู้นำจึงต้องออกมาจากคุณธรรมอย่างนี้ จนกว่าจะผ่านพ้นไปได้

5. สัจจบารมี คือ มีความซื่อตรงต่อตนเองและต่อผู้อื่น เมื่อได้ตั้งใจไว้แล้วก็ต้องรักษาสัจจะหรือความจริงใจต่อเรื่องนั้นอย่างเต็มที่ ภาวะผู้นำที่สื่อออกมาจากการเป็นผู้ทำอะไรทำจริงจัง ทำตามที่ได้ลั่นวาจาไว้ จนกว่าจะสัมฤทธิ์ผล

6. ทานบารมี คือ มีใจเอื้อเฟื้อ รู้จักเสียสละ แบ่งปัน ให้ได้ทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของจนกระทั่งถึงชีวิต และการให้ธรรม พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ประกอบด้วยธรรมพื้นฐานนี้จึงเป็นที่รักของทุกคน เรียกว่า มีบริวาร ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน องค์กรก็กลายเป็นผู้นำ เพราะมีใจกว้าง

7. สีลบารมี คือ การรู้จักให้เกียรติผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งคน สัตว์ แม้กระทั่งธรรมชาติ รักษากฎเกณฑ์กติกาของสังคมเพื่อความอยู่ร่วมกันอย่าง

สงบสุข รู้จักภาระหน้าที่ของกันและกัน การรู้จักรักษารัฐธรรมนูญนี้สังคมจึงสงบสุข พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ต้องดำรงอยู่บนศีลจึงมีภาวะผู้นำในทุกชาติ

8. เนกขัมมบารมี คือ การถือพรหมจรรย์ ออกบวชเป็นดาบส หรือเป็นผู้หลีกออกจากเรือนเนื่องจากภาวะผู้นำข้อนี้นำมาถึงระดับที่สูง ต้องอาศัยการบำเพ็ญเพียรจน สมาบัติ ต้องมีเวลาในการบำเพ็ญ ไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ในเพศของคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือนทั่วไปได้ คุณธรรมแห่งภาวะผู้นำในขั้นสันยาสิ คือผู้มีอิสระจากเรือนเพื่อบำเพ็ญจนสมาธิ

9. เมตตาบารมี คือ การมีใจปรารถนาดีให้กับทุกๆ คนและทุกๆ สิ่ง ไม่มีเลือกชั้นวรรณะ เป็นจิตที่มีสมาธิเป็นรากฐานและมีเมตตากรุณาเป็นต้นใบแผ่ปกคลุมให้ร่มเงาแก่ทุกคนได้ร่มเย็น พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์มีบารมีธรรมข้อนี้จึงเป็นที่รักและเคารพของผู้คนอย่างไม่มีอะไรมาคั่นขวาง มีเต็มเปี่ยมในหัวใจของทุกคน

10. อุเบกขาบารมี คือ การรักษากิจให้สมดุล ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสที่ชักนำไปให้เอนเอียง ยินดียินร้ายที่เกิดภายในใจตน พระโพธิสัตว์เข้าถึงความเป็นกลางแห่งธรรมที่ไม่ตกไปสู่ส่วนสุดทั้ง 2 ที่เรียกว่า อโทตธรรม คือ ธรรมไม่เป็นคู่ ได้แก่ โลกธรรมทั้ง 8 ประการ เพราะเหตุนี้จึงถือว่า พระโพธิสัตว์มีภาวะผู้นำแห่งธรรมระดับสูง

3. กำหนดเป้าหมายชัดเจน

เป้าหมายแห่งภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์เป็นสิ่งสำคัญ คุณค่าของภาวะผู้นำที่มีอยู่ได้ก็เพราะสามารถมองจากเป้าหมายที่พระโพธิสัตว์มุ่งหวัง ไม่ว่าจะเป็นส่วยเป็นชาติไหนก็ตามย่อมบำเพ็ญบารมีธรรมทั้ง 10 ประการนี้เพื่อประโยชน์ทั้ง 3 ส่วน และใน 3 ระยะ

1) ประโยชน์ส่วนตน ก็คือ ตนเองก็ได้บำเพ็ญเพียร มีค่าสำหรับตนเอง เปรียบเหมือนการเลี้ยงโคนม ตนเองก็ได้ทานน้ำนมที่รีดนั้นด้วย

2) ประโยชน์ส่วนผู้อื่น ก็คือ บุพพการี ญาติพี่น้อง บุคคลใกล้ชิดทุกคนก็ต้องได้รับประโยชน์จากการบำเพ็ญบารมีนั้นด้วย เปรียบเหมือนการเลี้ยงโคนม ผู้อื่นก็ต้องได้ทานน้ำนมที่รีดนั้นด้วย

3) ประโยชน์ต่อสังคม ก็คือ สังคมส่วนรวมก็ได้รับประโยชน์จากการบำเพ็ญเพียรของตนด้วย เช่น หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด ประเทศและโลก ก็ได้รับประโยชน์

ประโยชน์ทั้ง 3 ข้อนี้เป็นประโยชน์ในแง่ของบุคคล มีผลต่อบุคคล คุณค่าแห่งบารมีจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ จุดตั้งปัญญาโครสเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ได้ดื่มกิน

อีกส่วนหนึ่งเป็นประโยชน์ในแง่ของเวลา (Timing) บารมีธรรมก็ต้องให้ประโยชน์อยู่เสมอ ซึ่งถือว่า เป็นธรรมคุณของพระพุทธเจ้าคือ อกาลโก ธรรมนั้นให้ค่าไม่จำกัดกาล ได้แก่

1) เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน คือ บารมีธรรมทุกข้อ และการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ทุกชาตินั้น เป็นประโยชน์ทั้งในขณะนั้น คือในขณะที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญเห็นผลทันตา ไม่ต้องรอเวลา เช่น ให้ทานก็ได้ละความตระหนี่ทันที ผู้อื่นที่ได้รับสิ่งของเป็นทานก็ได้รับการช่วยเหลือหรือดีใจทันที หรือเป็นประโยชน์ในชาตินี้ก็ได้เรียกว่า ประโยชน์ปัจจุบันในแง่ระยะเวลาที่นับเป็นชาติ หรือนับเป็นขณะ นับเป็นชั่วโมง เป็นวัน เป็นเดือน เป็นปี ก็ได้

2) เป็นประโยชน์ในอนาคต คือ บารมีธรรมยังส่งผลดีไปสู่อนาคต หรืออาจจะเป็นชาติหน้าถ้าหากมองเป็นชาติ ก็เป็นระยะเวลาในอนาคต ถ้าหากนับเป็นผลระยะต่อเนื่องจากขณะนั้น ก็ถือเป็นอนาคตหมด ในฐานะที่ยังไม่ถึงให้ได้รับประโยชน์ทันที

3) เป็นประโยชน์สูงสุด คือ บารมีธรรมนำไปสู่พระนิพพาน คุณค่าแห่งภาวะผู้นำที่ดำเนินตามพื้นฐานแห่งบารมีธรรมทั้ง 10 ข้อของพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 พระองค์ที่ยกมาศึกษา ล้วนเป็นธรรมที่นำผู้ปฏิบัติไปถึงพระนิพพาน คือ ตรัสรู้อนัตตธรรมมาสัมผัสโพธิญาณได้

เพราะเห็นเป้าหมายอย่างนี้ พระโพธิสัตว์จึงบำเพ็ญบารมีอย่างเต็มที่ เต็มกำลัง ดังที่พระสุเมธโพธิสัตว์ได้กล่าวเปรียบว่า แม้หากว่าตัวท่านจะต้องทนลำบากในนรกถึง 4 อสงไขย 1 แสนกัป จึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ท่านก็ยอมทนลำบาก แม้หากว่าจะมีหอกหลาวปักเต็มทั้งจักรวาลไม่มีที่ว่าง แล้วตัวท่านจะต้องเดินลุยข้ามพื้นจักรวาลนั้นไปจึงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ท่านก็ยอมที่จะเดินลุย แม้หากว่าจักรวาลจะลุกโชติช่วงด้วยเปลวไฟ แล้วให้ท่านเดินลุย สื่อบอกให้เห็นว่า เพราะเห็นประโยชน์ดังกล่าวจึงเป็นกำลังใจให้บำเพ็ญ ในส่วนเวลาที่บำเพ็ญยาวนานนี้ให้คิดว่า เราเกิดมาวนเวียนในวัฏฏสงสารนี้ยาวนานยิ่งกว่านั้นอีก และเราไม่รู้ว่าได้บำเพ็ญมาแล้วยาวนานเท่าใด ควรที่จะเริ่มต้นต่อเนื่องเสียในวันนี้ก็ทำให้บุญบารมีจะเต็มเร็วขึ้น

7. สรุป

ภาวะผู้นำมีใช้ลอยมาให้เป็น ล้วนต้องอาศัยการเสริมสร้างให้เกิดขึ้นทั้งสิ้น ดังเช่นพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 พระองค์ที่เสวยชาติเพื่อบำเพ็ญบารมี พระเตมีย์ บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี เพราะต้องการจะออกบวชจึงได้แสดงเป็นคนพิการถึง 16 ปี พระมหาชนก บำเพ็ญวิริยะบารมี เพราะต้องทนว่ายน้ำเป็นเวลา 7 วัน และมีความพยายามจะออกบวชด้วย พระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี เพราะไม่โกรธต่อผู้ที่ทำร้ายตนจนถึงตาย พระเนมิตราข บำเพ็ญอุชิฐานบารมี เพราะเห็นว่าการทำความดี

ละเว้นความชั่ว และพรหมจรรย์เป็นธรรมสูงสุดจึงได้อธิษฐานทำความดีด้วยตนเอง พระมโหสถ บำเพ็ญปัญญาบารมี เพราะได้ใช้ปัญญาช่วยเหลือบ้านเมือง ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาและใช้ปัญญารักษาตนไว้ พระภูริทัต บำเพ็ญศีลบารมี เพราะเห็นคุณค่าของศีลมีอันสงสรวุ่นไปเกิดในเทวโลกได้จึงรักษาศีลยิ่งชีวิต พระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี เพราะไม่ยอมทำร้ายใครๆ แม้ตนเองจะถูกเผาทั้งเป็นก็ตาม พระนารทพรหม บำเพ็ญอุเบกขาบารมี เพราะได้มาช่วยเหลือพระราชผู้เป็นมิจฉาภิภูติให้เป็นสัมมาภิภูติ ให้อำนาจบุญบาปมีจริง ผลบุญบาปมีจริง พระวิฐฐบัณฑิต บำเพ็ญสัจจบารมี เพราะให้สัจจะไว้อย่างไรก็ต้องทำอย่างนั้น เมื่อพระราชามอบให้ผู้อื่นก็ต้องไป และพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี เพราะให้สิ่งที่ให้ได้อย่างคือ สิ่งมีค่าสำหรับบ้านเมือง คือช้างปัจจัยนาค และสิ่งมีค่าของตนคือบุตรธิดา และภรรยาแก่ผู้มาขอแม้ว่าพระโพธิสัตว์จะบำเพ็ญบารมีหลักที่แสดงไว้แล้ว แต่ก็ได้บำเพ็ญบารมีอื่นๆ จนครบทุกข้อ คุณค่าแห่งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์นี้เองจึงส่งหนุนให้พระโพธิสัตว์นั้นได้มาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะมีการพัฒนาตนจนถึงที่สุด ช่วยเหลือสังคมให้สงบสุข บริหารจัดการด้วยพระปัญญาความสามารถ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างดี และที่สำคัญคือทุกชาติที่รักษาธรรมไว้อย่างมั่นคง ไม่คลอนแคลน สื่อบอกให้เห็นถึงคุณค่าแห่งบารมีธรรมนั้นเต็มเปี่ยมสมบูรณ์

ภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์จึงเป็นภาวะผู้นำที่ประกอบไปด้วยธรรมทุกชาติ ไม่เพียงแต่ 10 ชาติที่ยกมาเท่านั้น ทุกชาติที่ท่านบำเพ็ญเพียรมา สมควรอย่างยิ่งที่จะใช้เป็นแนวทางในการสร้างภาวะผู้นำให้เกิดขึ้นในตัวเราทุกคน จะมากบ้างน้อยบ้างก็ไม่เป็นไร เพราะทุกครั้งที่ได้ใช้บารมีธรรมเป็นเครื่องสร้างภาวะผู้นำแล้ว ไม่มีคำว่าไม่มีคุณค่า เป็นคุณค่า

ทั้งสิ้น เปรียบดังหยดน้ำเป็นคุณค่าสำหรับผู้กระหาย ทุกคน เปรียบเหมือนธรรมเป็นคุณค่าสำหรับพระอริยะทุกพระองค์ มีแต่ดีโดยส่วนเดียว ภาวะผู้นำของพระโพธิสัตว์จึงถึงพร้อมด้วยประโยชน์ทั้ง 3 จึงเปี่ยมไปด้วยคุณค่าที่ทุกคนต้องสร้างขึ้นให้มีในตน และเป็นหลักสูตรผู้นำสำหรับโลกโดยแท้

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.

กิติ ตยัคคานนท์. **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร: เพลวอักษร, 2543.

กวี วงศ์พุ่ม. **การพัฒนาองค์การและการจูงใจ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2543.

นงลักษณ์ สุทธิวัฒน์พันธ์. **พัฒนาบุคลิกผู้นำและนักบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2544.

บรรจบ บรรณรุจิ. **พระโพธิสัตว์ในนิภายเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์, 2529.

พรนพ พุกกะพันธ์. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. กรุงเทพฯ : จามจุรี โปรดักต์, 2544.

พระธรรมกิตติวงศ์. **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, 2550.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต). **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2546.

รังสรรค์ ประเสริฐศรี, รศ. ดร. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, 2544.

สมคิด จาตุศรีพิทักษ์. **วิสัยทัศน์ขุนคลัง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ผู้จัดการ, 2544.

สุวิญ รักษัตย์, ผศ.ดร. **พระพุทธศาสนามหายาน**. กรุงเทพฯ : บางกอกบล๊อค, 2552.

พระมหาภูมิถุช บุญตา. “อุดมการณ์โพธิสัตว์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

พระนิเวศ ญาณวีโร (เทพารส). “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเนกขัมมบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.

พระบุญเรือง ฐิตธมโม (สุทธิชัย). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”. **พระราชวิทยานิพนธ์ อักษร ศาสตรบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์, 2523.